

Mezhuyev, VM 2004, 'Nasiliye i svoboda v politicheskom kontekste', ('Violence and freedom in the political context'). Polis № 3, pp. 104 – 113.

Nazarchuk, AV 2006, 'Teoretiko-politicheskiye vozzreniya Niklasa Lumana', ('Theoretical and political views of Niklas Luhmann'). Polis, № 3, pp. 136–150.

Rousseau, J-J 1998, Ob obshchestvennom dogovore. Traktaty (On social contract. Treatises). "KANON-press", Moscow.

Selivestrov, V 2011, 'Uroki pravil'nogo ponimaniya nasiliya po Khamne Arendt', ('Lessons from a proper understanding of violence by Hannah Arendt'). Kul'tivator, № 1, pp. 53–61.

Semenova, RU 2006, 'Khanna Arendt o politicheskoy vlasti

i nasilii', ('Hannah Arendt on political power and violence'). Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta, № 4, pp. 62–68.

Weber, M 1990, 'Politika kak prizvaniye i professiya', ('Politics as a Vocation'). Izbrannyye proizvedeniya, Progress publ., Moscow, pp. 644–706.

Zheltoy, VV & Zheltoy, MV 2009, 'Politicheskoye nasiliye: opyt interpretatsii poniatiya', ('Political violence: the experience of the interpretation of the concept'). Vestnik Vladivostokskogo gosudarstvennogo universiteta ekonomiki i servisa, № 4, pp. 9–27.

Надійшла до редколегії: 20.09.2013 р.

УДК 327.5

**В. М. Вишньов**

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

## ВПЛИВ ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ІНДІЇ ТА ПАКИСТАНУ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ НА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЯДЕРНОГО СТРИМУВАННЯ

**Індо-пакистанський конфлікт, що триває з середини ХХ ст. із набуттям ядерного статусу Індії та Пакистаном становить реальну загрозу обміну ракетно-ядерними ударами між двома державами. Лише раціональний підхід керівництва Індії та Пакистану до вироблення доктринальних підходів до застосування ядерної зброї зміг перетворити ядерну зброю на фактор, що унеможливує повторення широкомасштабних військових зіткнень, що виникали між цими державами.**

*Ключові слова:* ядерна доктрина, принцип «ненанесення ядерного удару першими», мінімальне стримування, індо-пакистанський конфлікт, «червоні лінії».

**Постановка проблеми.** В результаті розповсюдження ядерної зброї в світі за короткий період після розпаду біполярної системи значно збільшилася кількість ядерних держав, і цей процес ще буде продовжуватись. Враховуючи наявність у багатьох з них територіальних конфліктів із сусідніми державами, вірогідність використання ядерного фактору для їх вирішення буде зростати. Індо-пакистанські відносини є яскравим прикладом подібного конфлікту, тому система стримування, що формується між цими державами, може стати прикладом побудови аналогічних відносин в інших регіонах.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Ядерний фактор в індо-пакистанському конфлікті тривалий час залишався поза увагою вітчизняних дослідників. Останнім часом з'явилися роботи П.А. Синовець, І.М. Ястремської, присвячені даній проблематиці. Також варто виділити роботи американських дослідників Г. Сокольського щодо ядерної доктрини Пакистану та Р. Норріса з питання складу індійських ядерних сил. Велику увагу даній проблемі приділяють індійські та пакистанські вчені. Однак, більш детального вивчення потребує аналіз впливу доктринальних положень можливого застосування ядерної зброї кожною з країн на систему регіонального стримування, що формується.

**Формулювання цілей статті.** У статті подається аналіз підходів керівництва Індії та Пакистану до застосування ядерної зброї, не конвенційних озброєнь, що можуть спричинити ескалацію конфлікту аж до виникнення ракетно-ядерної війни, надаються рекомендації щодо можливого вдосконалення ядерних доктрин.

Розглядаючи питання еволюції підходів до застосування ядерної зброї, треба аналізувати не лише доктринальні засади ядерної політики (як оголошені у формі єдиної ядерної доктрини в Індії, так і формально не зібрані в єдиний документ, але часто проголошені вищим керівництвом країни у Пакистані), але й відповідні зміни у військових стратегіях обох країн. Адже Пакистан, вбачаючи основною загрозою для себе вторгнення на свою територію індійської армії, змінює свої «червоні лінії» відповідно до змін у військовій стратегії Індії. Про це також свідчить той факт, що попе-

редньою умовою для проведення переговорів з Індією щодо скорочення ядерних арсеналів Пакистан висуває не лише згоду Індії на симетричне скорочення ядерних озброєнь, але й попереднє значне скорочення звичайних видів озброєнь.

Одразу після ядерних випробувань в Індії було створено Раду національної безпеки на чолі з прем'єр-міністром, завдання якої полягає у вивченні міжнародної та регіональної обстановки та вироблення рекомендацій відносно можливих політичних та військових дій Індії у разі виявлення реальної загрози її безпеці.

У серпні 1999 року було опубліковано проект «Ядерної доктрини Індії», який було підготовлено Комітетом з вироблення рекомендацій з питань національної безпеки, що діє під егідою Ради національної безпеки. Суть цього проекту зводилась до необхідності розбудови в Індії ядерного арсеналу, достатнього для того, щоб «будь-який напад на Індію або її військові сили з використанням ядерної зброї призвів до адекватної ядерної відплати, що здатна принести агресорові неприйнятні втрати». Індійські ядерні сили мають бути гнучкими та відповідати потребам, що виникають. Ці сили мають базуватися на тріаді носіїв (Draft Report of National Security... 1999) [1].

Треба відмітити, що певні принципи ядерної доктрини Індії, які й сьогодні є чинними, були виголошені одразу після проведення ядерних випробувань у травні 1998 року. Так, Індія закріпила принцип ненанесення ядерного удару першою та заявила, що не буде застосовувати ядерну зброю проти неядерних держав (Kazi 2004, p. 28) [2, с. 28]. Індійське керівництво дало ясно зрозуміти, що воно й надалі буде прагнути до загально-ядерного роззброєння. Індія оголосила мораторій на проведення ядерних випробувань, однак, негативно зреагувала на спробу тиску з боку США щодо підписання Договору про припинення виробництва матеріалів розпаду (Barsur 2005, p. 42) [3, с. 42].

Нова індо-пакистанська криза, яка розпочалася у грудні 2001 року, принесла значні зміни у стратегічному мисленні керівництва обох країн. Пакистан, як потім показав досвід, опинився у більш вигірній позиції:

тодішній президент Мушарраф заявив, що у разі конвенційного нападу індійської армії Пакистан не може гарантувати дотримання політики ненанесення ядерного удару першими, тобто дав зрозуміти, що Пакистан не буде вагатися щодо необхідності застосовувати ядерну зброю. Індія ж внесла зміни у свою військову доктрину. Нова індійська військова доктрина («доктрина Сундаржі», названа на честь її автора генерала Сундаржі) передбачала розміщення на кордоні з Пакистаном незначних оборонних сил. Основні ударні корпуси мали триматися у резерві для транскордонних атак і здійснення глибоких рейдів територією супротивника (Sokolowski 2009, p. 30) [4, с. 30].

Застосування доктрини Сундаржі не лише означало ігнорування можливості ядерного удару зі сторони Індії, а навіть мало на меті деескалацію конфлікту. Адже мобілізація значних конвенційних сил вимагала часу, протягом якого зазвичай відбувалася серія зустрічей із дипломатичними представниками США та інших впливових країн світу, які знаходили підхід (багатом чи праніком) до вирішення конфліктної ситуації.

Розуміючи необхідність адаптації ядерної доктрини Індії та проведення чітких «червоних ліній», керівництво Індії пішло на офіційне опублікування скороченої ядерної доктрини Індії 4 січня 2003 року. Головними елементами індійської ядерної доктрини стали:

- створення та підтримання переконливого мінімального стримування;
- відданість принципу незастосування ядерної зброї першими;
- нанесення ударів у відповідь має здійснюватися лише з дозволу політичного керівництва через РНБ;
- незастосування ядерної зброї проти неядерних країн;
- Індія мала можливість нанести ядерний удар у відповідь на значний напад, здійснений на індійську територію або її збройні сили будь-де з використанням ядерної, хімічної або біологічної зброї;
- продовження контролю за експортом матеріалів та технологій, які можуть бути використані для ракетно-ядерної програми, участі у переговорах щодо укладення Договору щодо припинення виробництва матеріалів розпаду, дотримання мораторію на ядерні випробування, роботи у напрямку досягнення глобального ядерного роззброєння (The Cabinet Committee on Security... 2003) [5].

Індія повторила своє бачення головного пункту своєї ядерної доктрини – переконливого мінімального стримування – не надавши будь-яких роз'яснень щодо природи та масштабу запропонованого стримування. Це може означати, що Індія бажає, щоб її можливості з ядерного стримування відповідали вимогам максимальної переконливості, життєздатності, ефективності та безпеки. Для впровадження переконливого стримування Індія має не лише володіти достатньою кількістю життєздатних та оперативних підготовлених ядерних сил, але й надійною системою командування та контролю, ефективною розвідкою та надійною системою раннього попередження, її планування та підготовка до операцій мають відповідати прийнятій стратегії (Salik 2006, p. 7) [6, с. 7].

Враховуючи те, що індійська ядерна програма завжди була спрямована проти Китаю та Пакистану, визначення «мінімуму» стримування буде значно відрізнятись для цих двох держав. Скоріше за все, на сьогоднішній день

доктринальне положення щодо мінімального стримування більше відноситься до Пакистану, адже системи доставки, здатні загрожувати всій території Китаю знаходяться ще в стадії розробки. Однак, індійські вчені працюють у напрямку розширення радіусу дії індійської ядерної зброї. Так, у квітні 2012 року було здійснено вдалі випробування міжконтинентальної балістичної ракети «Агні-5» (дальність польоту понад 5000 км), тож Індія вперше отримала здатність досягти будь-якої цілі у Китаї. Втім, поставка даної ракети на озброєння індійської армії відбудеться не раніше 2014 року (Norgis & Kristensen 2010, p. 76) [7, с. 76].

Переконливість індійського ядерного стримування, зведеного лише до нанесення ударів у відповідь, гостро ставить питання про здатність індійського ядерного арсеналу «вижити» після першого удару у кількості, необхідній для удару у відповідь з нанесенням неприйнятної шкоди. Розуміння цієї проблеми індійськими стратегами відображається у постійному стимулюванні розробки власного ядерного підводного човна (Tellis 2001, p. 215) [8, с. 215].

Часто через неправильне сприйняття індійської ядерної доктрини її називають «доктриною мінімального стримування». Насправді, вона є «доктриною гарантованої відплати», яка має здійснюватися мінімальною необхідною для цього кількістю ядерних сил. Тобто, стримування відбувається не за рахунок погрози повного знищення, а шляхом надання можливості усвідомити невідворотність удару у відповідь, який принесе неприйнятну шкоду для агресора.

Переконливе ядерне стримування з використанням мінімально необхідного рівня ядерних сил є динамічною концепцією, пов'язаною із стратегічним оточенням, технологічними імперативами та потребами національної безпеки. Потребуватимуть вирішення питання щодо кількості компонентів та умов їхнього розгортання та застосування (Salik 2006, p. 44) [6, с. 44].

Іншим аспектом індійської доктрини стала відданість принципу незастосування ядерної зброї першими. Це означає, що індійська ядерна зброя буде використана лише при ударі у відповідь на ядерну атаку на індійську територію або збройні сили. Однак, у доктрині було уточнено, що застосування ядерної зброї відбудеться і у разі застосування хімічної або біологічної зброї (це було зроблено, в першу чергу, для забезпечення власного населення від ЗМЗ, аналогічні положення містяться у ядерних доктринах провідних ядерних держав світу – США та Росії) (Ahmed 2009, p. 118) [9, с. 118].

Однак, з цього приводу виникає два питання. По-перше, принцип «незастосування ядерної зброї першими» передбачає певний стан готовності ядерних сил, який підходить до мирного періоду, але не відповідає вимогам переконливості ядерного стримування. По-друге, у разі отримання розвідкою даних щодо «100% ядерного удару з боку Пакистану» перед РНБ постане проблема необхідності нанесення превентивного удару.

На сьогоднішній день у відносинах з Китаєм не має потреби у зміні принципу ненанесення ядерного удару першими. Це пов'язано з проблемами Китаю у розміщенні значного контингенту військ у прикордонних з Індією регіонах, поганою інфраструктурою у китайському Тибеті та достатніми оборонними спроможностями Індії. Однак, проблемою може стати різна спрямованість стримування зі сторони Китаю та Індії. Відповідно до попередніх шести Білих книг ядерна доктрина Китаю базувалася на стратегії ядерного само-

захисту, яка передбачає суворе дотримання принципу незастосування ядерної зброї першими. Остання Біла книга, що вийшла після приходу до влади Сі Дзінпіня, внесла корективи, які можуть свідчити про значні зміни у стратегічному баченні ролі ядерних сил Китаю. В ній відсутнє будь-яке згадування принципу незастосування ядерної зброї першими, на якому робився наголос у кожній попередній (The Diversified Employment... 2013) [10]. Разом з тим, Китай активно проводить програму модернізації власних озброєнь, в тому числі і в ядерній сфері. Дані зміни можуть призвести до симетричної відповіді з індійського боку і, як наслідок, пакистанського.

Певним повторенням доктрини Сундаржі у ядерній сфері є тримання ядерного арсеналу у розібраному вигляді (навіть місця зберігання деяких компонентів знаходяться на певній відстані одне від одного). Це не сприяє підвищенню переконливості стримування. Проте, це певною мірою «випускає пар» під час кризових ситуацій. Альтернативою є доктрина «запуску у відповідь на інформацію про запуск з боку супротивника». Однак, ця доктрина вимагає зберігання ядерної зброї у стані постійної бойової готовності, а це не буде сприяти зниженню конфліктності між Індією та Пакистаном і швидше призведе до обміну ракетно-ядерними ударами.

Певною конвенційною відповіддю (і логічним продовженням ядерної доктрини) стала доктрина «Холодного Старту», яку було оприлюднено у квітні 2004 року. Відповідно до цієї доктрини індійська армія мала бути реформована для уникнення у майбутньому прорахунків 2002 року. Прикордонні сили мали бути поділені на 8-10 бойових з'єднань, здатних у короткий термін нанести контрудар по території Пакистану (шляхом неглибоких рейдів). Основною метою цієї доктрини є відповідь на постійні терористичні атаки, які здійснюються з пакистанської території. Контрдії (де-факто, обмежена війна) мають бути настільки нетривалими у часі, щоб Ісламабад не мав змоги підготуватися до масштабного удару у відповідь, та міжнародні посередники не мали часу зреагувати (Ladwig 2008, p. 160; Sokolski 2009, pp. 35–37) [11, с. 160; 4, с. 35–37]. Однак, під питанням залишається можливість застосування Індією одразу ядерної зброї у відповідь (адже, скоріш за все, операції будуть мати повітряний характер). Тому, під час терактів у Мумбаї ця доктрина і не була застосована для відсічі (Bakshi 2009, p. 24) [12, с. 24].

На відміну від Індії Пакистан не має чітко сформульованої ядерної доктрини (припускається, що вона все ж таки існує, але є засекреченою). Тому, окремі свідчення про її зміст можна отримати лише з деяких офіційних документів, заяв високопосадовців, експертних оцінок.

Принципова ідея ядерної політики Пакистану є достатньо подібною до індійської: підтримка мінімального переконливого стримування задля попередження агресії проти пакистанської держави. Так ця ідея було озвучена колишнім президентом Пакистану генералом Мушаррафом. З однієї сторони, це дозволить Пакистану нівелювати значну диспропорцію у звичайних видах озброєнь, яка суттєво впливає на стан безпеки Пакистану. З іншої – це допоможе уникнути гонки ядерних озброєнь, забезпечуючи свій військовий ядерний потенціал на мінімальному необхідному рівні (хоча, зважаючи на активне нарощування обома країнами «ядерних м'язів», у це мало віриться) (Sinovets 2008, p.150) [13, с. 150].

Ще одна важлива теза Мушаррафа полягала у тому, що «перемога над супротивником має досягатися без ведення війни», що демонструє беззастережну переконаність Пакистану як у примусовій, так і у стримуючій функції ядерної зброї. Саме така тактика використовувалася під час останніх конфліктів. Не зважаючи на доктринальну закріпленість відплати за нанесення удару по території Індії, субконвенціональний характер нападу не дає приводу для масованої наступальної операції, яка одразу буде зустрінуто дилемою «все або нічого» зі сторони пакистанського керівництва.

На відміну від Індії, Пакистан ніколи не відмовлявся від можливості застосування ядерної зброї першим, ховаючи основні елементи своєї ядерної стратегії за маревом політики непрозорості. Дійсно, нестача стратегічної глибини пакистанської території та відсутність аналогічних Індії наступальних можливостей робить достатньо реальною перспективу протистояння індійських звичайних збройних сил та пакистанського ядерного арсеналу. Саме тому, Пакистан неодноразово відхилив пропозиції Індії щодо підписання Договору про двосторонню відданість принципу незастосування ядерної зброї першими в якості заходу із зниження ризику ядерного конфлікту (Ahmed 2009, p. 122) [9, с. 122].

Усі можливі сценарії нового військового зіткнення на субконтиненті, які розробляються в Пакистані, зазвичай виходять з уявлення про обмежену війну, яка переростає у повномасштабну, яка, звичайно, поставить Пакистан у дуже тяжке становище, що спонукатиме його політичне та військове керівництво вдатися до ядерної зброї як до засобу стримування екзистенційної загрози.

Головним в ядерних планах Пакистану є продовження робіт з якісного та кількісного нарощування власного ядерного потенціалу, достатнього для того, щоб будь-який ядерний напад на Пакистан та його збройні сили призвів до адекватної ядерної відплати, що здатна нанести агресорові неприйнятні втрати.

Ще одним достатньо важливим аспектом є стан боєготовності пакистанських ядерних сил. Більшість експертів схиляються до думки, що вони можуть бути у більш мобілізованому стані ніж індійські. Звідси витікає припущення, що при рівнозначних твердженнях про «мінімальне переконливе стримування», пакистанське має володіти більшою вірогідністю ядерної відповіді, що в умовах незначної території держави та її неконкурентоспроможності у сфері звичайних озброєнь передбачає більш високий ступінь готовності ядерних сил до нанесення першого удару (Shahi 1999a) [14].

Стосовно «червоних ліній» Пакистану (тобто дій, після яких слідуватиме ядерний удар), то про них можна судити з двох джерел. У своїй спільній статті колишні голови міністерства закордонних справ Пакистану та військові високопосадовці Абдул Саттар, Ага Шахі та Зульфікар Алі Хан визначають «червоні лінії» в якості загрози існуванню пакистанської держави шляхом:

- 1) нанесення крупномасштабної поразки пакистанській армії;
- 2) окупації або загрози окупації пакистанських життєвоважливих економічних та урбаністичних центрів/комунікацій;
- 3) політичної дестабілізації держави (Shahi 1999b) [15].

Генерал-лейтенант Халід Кідвай у одному зі своїх інтерв'ю висловив іншу позицію щодо можливих ситуацій застосування ядерної зброї. Він визначив чо-

тири типи «ядерних порогів»:

1) «територіальний поріг»: Індія здійснює напад на Пакистан, в результаті якого захоплює значну частину його території;

2) «військовий поріг»: Індія знищує значну частину сухопутних або повітряних сил Пакистану;

3) «економічне придушення»: Індія спричиняє суттєве погіршення соціально-економічної ситуації в Пакистані;

4) «політична дестабілізація»: Індія значно дестабілізує внутрішньополітичну ситуацію у Пакистані або проводить широкомасштабні диверсійні операції на території Пакистану (Sokolski 2009, p. 79) [4, с. 79].

Ще однією з можливих причин ескалації, що може дійти до рівня застосування ядерної зброї може бути нанесення авіаударів по території Пакистану. Найімовірніше, подібні удари будуть наноситися по базах терористичних угруповань, які знаходяться у штатах Пенджаб та Сінд. Нанесення удару по цим цілям містить ризик неправильної інтерпретації та моментальної ескалації кризи до рівня ядерного протистояння. До того ж, терористичні організації найчастіше провокують індійську сторону до таких дій з метою виникнення масштабного конфлікту, послаблення центральної влади в країні, зростання народного невдоволення, що скоріш за все призведе до радикалізації суспільства та розширення соціальної бази для поповнення цих самих терористичних угруповань (Bakshi 2009, p. 23) [12, с. 23].

Таким чином, основними постулатами ядерної доктрини Пакистану можна визначити наступні: неприйняття принципу ненанесення ядерного удару першими, підтримання мінімального переконливого стримування, можливість застосування ядерної зброї не лише у відповідь на ядерний напад, але й напад із використанням конвенційних озброєнь або навіть на значну політичну/економічну дестабілізацію у країні через діяльність Індії.

На сьогоднішній день ситуація в Південній Азії, навіть не зважаючи на територіальний конфлікт і періодичні спалахи терористичної активності, залишається стабільною. Можна говорити про стабілізуючий ефект взаємного ядерного стримування – Індія утримується від широкомасштабних військових дій проти Пакистану, навіть за умови виникнення кризових ситуацій. У той же час, знизити напруженість у відносинах допомагає широке коло заходів із зміцнення довіри та швидке втручання світової спільноти у випадку виникнення конфліктів. В той же час, не можна виключати в подальшому певних подій, які б могли порушити status quo та призвести до обміну ракетно-ядерними ударами. До таких «імпульсів» можна віднести: 1) повторення терористичних атак на важливий економічний або політичний символ; 2) вбивство визначного політичного лідера; 3) новий військовий переворот в Пакистані; 4) виникнення інциденту з компонентами ядерної програми; 5) значні етнічні заворушення в Пакистані аж до можливості дезінтеграції Пакистану як державного утворення; 6) перехід Індії до оперативного розгортання ядерних сил у відповідь на китайську або іншу позарегіональну загрозу національній безпеці; 7) порушення стратегічного балансу в регіоні внаслідок технологічного прориву (розгортання системи ПРО, космічної зброї тощо) або отримання інформації про місця розташування ядерних боеголовки однієї зі сторін, або будь-яка інша подія, яка може викликати впевненість в одній стороні про можливість отримання безперечної перемоги при

нанесенні першого ядерного удару. Однак, навіть за умови настання вищезгаданих подій, на кожному етапі ескалації сторони можуть зупинитися, що й відбудеться з високим ступенем вірогідності, адже обидві сторони є досить раціональними гравцями і навіть якщо на певному етапі занадто пришвидшать рух по спіралі ескалації, зможуть вчасно зупинитися.

У той же час, сторони можуть взяти ряд односторонніх заходів щодо зміни підходів до застосування ядерної зброї, які б знизили вірогідність виникнення ракетно-ядерного конфлікту. Серед таких заходів варто в першу чергу віднести необхідність офіційного проголошення ядерної доктрини Пакистану. Це значно полегшило б розуміння логіки дій пакистанського керівництва під час кризових ситуацій. Також, зазначення наступних пунктів у ядерній доктрині Пакистану значно знизило б напруженість у регіоні:

1) дотримання принципу мінімального переконливого стримування

2) незастосування сили першими (конвенційної або ядерної)

3) заборона на передачу ядерних технологій будь-якій іншій державі або недержавному утворенню

4) відмова від застосування сили або погрози силою проти неядерної держави (Sokolski 2009, p. 86) [4, с. 86].

У свою чергу, Індія могла б заявити, що не буде перетинати кордони або Лінію Контролю, мобілізувати механізовані частини для проведення наступальних операцій проти країн-членів СААРК. Також, Індія могла б в односторонньому порядку відмовитися від застосування наступальних військових доктрин (типу «Холодного Старту») під прикриттям ядерної парасольки. Індійські військові навчання також можуть бути переформатовані з виключного відпрацювання сценаріїв збройного протистояння з Пакистаном на можливі дії для відбиття регіональних загроз, таких як акти піратства, дії під час природних катаклізмів тощо, щоб Пакистан не відчував себе єдиною можливою загрозою, проти якої спрямована вся військова міць Індії (Sokolski 2009, p. 87) [4, с. 87].

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день система ядерного стримування дозволяє уникнути широкомасштабних військових дій, які були характерними для «доядерного періоду». У той же час, невиключеними залишились конфлікти низької інтенсивності, які, втім, не переростають у значний конфлікт, що обумовлено раціональністю акторів та наявністю в них здатності нанести неприйнятну шкоду. Ефективна система командування і контролю практично виключає можливість виникнення раптової ядерної війни. Однак, вищезазначені зміни у доктринальних підходах Індії та Пакистану зробили б систему ядерного стримування більш стабільною, та заклали б підвалини для подальшого укладення угоди з обмеження озброєнь та політичного вирішення індо-пакистанського конфлікту.

#### Бібліографічні посилання

1. Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine / National Security Advisory Board. – Офіц.вид. – New Deli: August, 1999. – 4 p.
2. Kazi R. Efficacy of India's No-First-Use Policy / R. Kazi // Mainstream. – Vol. 62. – № 39. – 2004. – P. 28–30.
3. Басруп Р. К вопросу о ядерной доктрине Индии / Р. Басруп // Ядерный Контроль. – Т.11. – № 1 (75). – 2005. – С. 41–51.
4. Sokolski H. Pakistan's Nuclear Future: Reigning the Risk / H. Sokolski. – Carlisle : US Army War College. – 2009. – 297 p.

5. The Cabinet Committee on Security Reviews Operationalization of India's Nuclear Doctrine (Press Release 04.01.2003)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sassu.org.uk/html/profiles/NuclearWeaponsrelatedDocuments/Nuclear%20Doctrine/NWdoctInd8.pdf>

6. Salik N. Minimum Deterrence and India-Pakistan Nuclear Dialogue: Case Study on Pakistan / N. Salik // LNCV South Asia Security Project. – № 1. – 2006. – 51 p.

7. Norris R. Indian nuclear forces, 2010 / R.S. Norris, H.M. Kristensen // Bulletin of the Atomic Scientists. – Vol.66. – № 5. – 2010. – P. 76–81.

8. Tellis A. J. India's Emerging Nuclear Posture: Between Recessed Deterrent and Ready Arsenal. / A.J. Tellis. – New Delhi. – 2001. – 473 p.

9. Ali A. Furthering 'No First Use' in India-Pakistan Context / A. Ahmed // Journal of Defence Studies. – Vol.3. – № 3. – July, 2009. – P. 117–124.

10. The Diversified Employment of China's Armed Forces / Information Office of the State Council of the PRC. – Офіц. вид. – Beijing: April, 2013. – 24 p.

11. Ladwig W. C. A Cold Start for Hot Wars? The Indian Army's New Limited War Doctrine / W.C. Ladwig // International Security. – Vol.32. – № 3. – Winter 2007-08. – P.158–190.

12. Bakshi G.D. Mumbai Redux: Debating India's Strategic Response Options / G.D. Bakshi // Journal of Defence Studies. – Vol.3. – № 4. – October, 2009. – P. 16–25.

13. Синовец П.А. Двухликий ЯНУС, или Теория ядерного сдерживания в XXI веке: Монография / П.А. Синовец. – О. : Феникс, 2008. – 220 с.

14. Shahi Agha Response to Indian Nuclear Doctrine / A. Shahi // The News. – Islamabad. – November 30, 1999.

15. Shahi Agha Securing Nuclear Peace / A. Shahi, A.Sattar, Z.A. Khan // The News. – Islamabad. – October 5, 1999.

**Вишнёв В.М. Влияние доктринальных подходов Индии и Пакистана к применению ядерного оружия на формирование системы регионального ядерного сдерживания**

**Индо-пакистанский конфликт, который длится с середины XX в. с приобретением ядерного статуса Индией и Пакистаном представлял реальную угрозу обмена ракетно-ядерными ударами между двумя государствами. Только рациональный подход руководства Индии и Пакистана к выработке доктринальных подходов к применению ядерного оружия смог превратить ядерное оружие в фактор, исключающий повторение широкомасштабных военных столкновений, возникавших между этими государствами.**

*Ключевые слова:* ядерная доктрина, принцип «ненанесения ядерного удара первыми», минимальное сдерживание, индо-пакистанский конфликт, «красные линии».

**Vyshnov V. Impact of Indian and Pakistani doctrinal approaches to the use of nuclear weapons on the formation of regional nuclear deterrence system**

УДК 327.8:341.65

**Ю. О. Седляр**

*Институт міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка*

## ГЕОПОЛІТИЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО РЕЖИМУ САНКЦІЙ

Здійснено аналіз ролі санкцій у зовнішній політиці держав геополітичного довкілля Ісламської Республіки Іран і Північної Кореї. Представлено контрверсійні політичні й економічні інтереси політичного істеблішменту КНР, Південної Кореї й Японії, що визначають специфіку реалізації стратегії економічних санкцій проти КНДР і обумовили їх у цілому низьку політичну результативність. Окремо з'ясовується направленість національних інтересів держав Близького і Середнього Сходу, що визначає характер здійснення політики санкцій проти Ірану.

*Ключові слова:* геополітичне середовище, політика санкцій, національний інтерес, зовнішня політика, ООН, внутрішньополітичний процес, Іран, Північна Корея.

Науковці з Інституту міжнародної економіки у Вашингтоні, вивчаючи вплив географічних чинників на успішність політики економічних санкцій, дійшли висновку про те, що чим менша відстань між державою-

**Indo-Pakistani conflict, which has been lasting since the middle of the twentieth century, posed a real threat of nuclear strikes exchange between India and Pakistan after their acquiring of nuclear status. Only a rational approach of Indian and Pakistani leadership to the doctrinal approaches of the use of nuclear weapons gave an opportunity to make nuclear weapons the factor, which prevents recurrence of large-scale military conflicts that arose between them.**

*Keywords:* nuclear doctrine, the non-first-use principle, minimum deterrence, Indo-Pakistani conflict, «red lines»

### References:

'Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine', 1999. National Security Advisory Board. New Delhi.

'The Diversified Employment of China's Armed Forces', 2013. Information Office of the State Council of the PRC, Beijing.

Ahmed, A 2009, 'Furthering 'No First Use' in India-Pakistan Context'. Journal of Defence Studies, Vol.3, №3, pp. 117–124.

Bakshi, GD 2009, 'Mumbai Redux: Debating India's Strategic Response Options / G.D. Bakshi'. Journal of Defence Studies, Vol.3, №4, pp. 16–25.

Barsur, R 2005, 'K voprosu o yadernoy doltrine Indii', ('On the question of India's nuclear doctrine'). Yaderniy control', Vol. 11, № 1 (75), pp. 41–51.

Kazi, R 2004, 'Efficacy of India's No-First-Use Policy'. Mainstream, Vol.62, № 39. pp. 28–30.

Ladwig, WC 2008, 'A Cold Start for Hot Wars? The Indian Army's New Limited War Doctrine'. International Security, Vol.32, №3, pp. 158–190.

Norris, RS & Kristensen, HM 2010, 'Indian nuclear forces, 2010'. Bulletin of the Atomic Scientists, Vol.66, №5, pp. 76–81.

Salik, N 2006, 'Minimum Deterrence and India-Pakistan Nuclear Dialogue: Case Study on Pakistan'. LNCV South Asia Security Project. № 1.

Shahi, A 1999a, 'Response to Indian Nuclear Doctrine'. The News, Islamabad.

Shahi, A 1999b, 'Securing Nuclear Peace'. The News, Islamabad.

Sinovets, PA 2008, Dvulikiy YANUS, ili Teoriya yadernogo sderzhivaniya v XXI veke: monografiya (Two-faced JANUS, or the Theory of nuclear deterrence in the twenty-first century: monograph). Feniks publ., Odessa.

Sokolski, H 2009, Pakistan's Nuclear Future: Reigning the Risk. US Army War College, Carlisle.

Tellis, AJ 2001, India's Emerging Nuclear Posture: Between Recessed Deterrent and Ready Arsenal. New Delhi.

The Cabinet Committee on Security Reviews Operationalization of India's Nuclear Doctrine (Press Release 04.01.2003), viewed: <<http://www.sassu.org.uk/html/profiles/NuclearWeaponsrelatedDocuments/Nuclear%20Doctrine/NWdoctInd8.pdf>>

*Надійшла до редколегії: 3.09.2013 р.*